

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою № 1– «Державна мова — мова професійного спілкування»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС з гуманітарних
та соціально-економічних
дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 р. № 2

Розробник:

Завідувачка кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
канд. філол. наук, доцентка Валентина ВАСИЛЕНКО

Рецензенти:

1. Доцентка кафедри української мови Сумського державного
педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидатка філологічних
наук, доцентка Вікторія ГЕРМАН

План лекції

1. Вступ. Предмет і завдання курсу "Українська мова професійного спрямування". Зв'язок з іншими дисциплінами.
2. Мова і держава. Основи мовної політики і фактори прискорення процесів упровадження державної мови.
3. Мова як чинник історії суспільства. Функції мови в суспільстві. Суспільне значення української професійної мови. Функціональні стилі СУЛМ.

Рекомендована література:

1. Андреева Т. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч. посіб. Київ, 2012. 253 с. **URI::** <http://bit.ly/2lR1oYO>
2. Василенко В.А., Довгополова Г.Г. Структурні компоненти комунікативної компетентності в процесі лінгвістичної підготовки майбутніх правознавців. *Закарпатські філологічні студії*, 2023. №27. Т. 2. С. 134-138.
URI:http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/27/part_2/25.pdf
3. Василенко В. Риторична культура професійного мовлення : курс лекцій : навч. посіб. для здобувачів гуманіт. ф-тів закл. вищ. освіти / Сумс. філ. Харків. нац. ун-ту внутр. справ. Суми, 2023. 377 с.
URI:<https://dspace.univd.edu.ua/items/addf82b2-b897-41b8-bc1b-9e50e8ab2687>
4. Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю: навч. посіб. / [упоряд. Чорний І. В., Перцева В. А., Голопич І. М.]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Фак. №2, Каф. українознавства. Харків: ХНУВС, 2019. 272 с.
URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6485>
5. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми): навч. посіб. / уклад. Н. І. Єльнікова, І. М. Голопич, Д. В. Полтавська; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с. **URI:** <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6524>
6. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від [25 квітня](#) 2019 року.
URI:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2704-19>.
7. Деякі питання документування управлінської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 55.
URI:: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF>.
8. Про затвердження Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 № 736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2016-%D0%BF>

Текст лекції

1. ВСТУП

Ніщо так яскраво не свідчить про рівень загального культурного розвитку людини, як її мова. Висока культура усної і писемної мови, добре вміння користуватись нею практично, глибоко розвинуте відчуття рідної мови — дуже важлива опора і прекрасна рекомендація для кожної людини в її суспільній і творчій діяльності. Тому знання мови, досконале володіння нею потрібне будь-кому, а особливо тому, хто часто виступає прилюдно. Хто погано володіє мовою, не може не відчувати невдоволення слухачів, не помітити, що контакт із ними у нього слабкий. Кожен із нас має знати, що будь-яка мовна помилка знижує гостроту та дієвість викладу, а за певних умов може призвести й до небажаних перекручень.

Курс "Українська мова професійного спрямування" до навчальних планів вищих закладів освіти було введено у 1994р. Він має на меті підвищити загальний мовний рівень студентів, слухачів та курсантів, ознайомити їх з особливостями офіційно-ділового стилю, його практичного застосування.

Ділова українська мова для юристів — це курс словесності в юриспруденції, а слово — це все: і професійна діяльність, і спілкування з людьми, і оформлення численних документів.

Ділова українська мова — це офіційно-діловий стиль, що використовується мовцями у сфері діяльності державних та громадських установ.

Практична діяльність юриста пов'язана з інтенсивним усним і писемним спілкуванням, із підготовкою й оформленням великої кількості документів, із передачею й отриманням інформації в усній і писемній формах. Це вимагає належного знання ділового мовлення, його особливостей у діловій сфері.

Предметом курсу "Українська мова професійного спрямування" є мова як властивий тільки людині засіб спілкування, адже через пізнання мови пролягає шлях до пізнання людини.

Головне завдання курсу — розширення загальномовної підготовки юриста, поглиблене вивчення проблем, які не можуть бути висвітлені в інших дисциплінах, але які стосуються саме мовного опрацювання й розуміння текстів правових актів; ознайомлення з основними напрямками, ідеями і проблемами сучасної української мови, допомогти студентам розвинути мовну інтуїцію, сформувати навички самоконтролю у процесі створення зв'язних висловлювань. Курс "Ділова українська мова" пов'язаний з правовими дисциплінами.

Оскільки мова — єдиний універсальний засіб спілкування, то зв'язки української мови з іншими дисциплінами є надзвичайно різноманітними і глибокими. Важко назвати галузь, яка не була б пов'язана з мовою.

Зокрема, вивчення питання про правовий статус державної мови в чинному законодавстві України, обговорення таких важливих питань, як взаємозалежність нації, держави, мови має зв'язок із конституційним правом.

Залучення до аналізу ст. 19 Кримінально-процесуального кодексу, яка

регламентує застосування державної мови в кримінальному судочинстві, розгляду питань, пов'язаних з мовними особливостями створення текстів процесуальних документів, має зв'язок із такою дисципліною, як кримінальний процес тощо.

Опрацювання юридичної термінології, врахування багатозначності слова, розуміння необхідності користуватися лексикографічними джерелами, вміння аналізувати текст — дозволить реалізувати свої знання при тлумаченні його в правозастосовчій діяльності.

Досконале знання мови є важливим показником розумового розвитку людини та її культурного рівня.

2. МОВА І ДЕРЖАВА

Мова належить до так званих вторинних систем. Вона існує не сама по собі, а в людському суспільстві, від якого є похідною. Водночас мова — один із факторів самоорганізації суспільства і невід'ємна ознака такої спільності, як рід, плем'я, народність, нація.

Єдина мова забезпечує єдність держави. В національній державі поняття держава, нація і мова ототожнюються.

Мова має величезне значення в житті бездержавних народів. Держава Слова протягом декількох століть бездержавності забезпечувала єдність українського народу, його історичну пам'ять і незламну віру у відновлення його політичної держави.

Кожна держава постійно тримає в полі зору мовні проблеми суспільства. Одним із найвищих виявів самоствердження нації є державний статус мови, який законодавчо забезпечує її функціонування в усіх без винятку сферах суспільного життя.

Державною мовою буває переважно мова корінного населення країни. В однаціональних державних утвореннях про цей статус мови часто навіть не згадується, оскільки це нормальне явище. Воно настільки ж природне, як певний ландшафт чи клімат країни.

У багатонаціональних державах роль державної мови виконує мова панівного народу. Нічого дивного: тут діє принцип "чия влада, того й мова". Проте цей принцип має і зворотне прочитання: "чия мова, того й влада".

Історична доля українського народу докорінно змінилася з утворенням на руїнах СРСР суверенних держав, у тому числі й незалежної України.

Суспільство вимагало демократичних змін і насамперед державності української мови. Це зумовило прийняття 28 жовтня 1989 року "Закону про мови в Українській РСР", який набув чинності з 1 січня 1990 року. Під тиском національно-демократичних сил тодішня влада пішла на законодавче закріплення статусу державної мови за українською мовою й оголосила українську мову державною і мовою національного спілкування в межах України.

Це означає, що держава бере на себе конкретні зобов'язання щодо забезпечення всебічного розвитку та функціонування української мови. На жаль, досягнення нашої держави на цій ділянці незначні.

Цей закон прийнято за необхідності захисту української мови, яка виявилася відтиснутою на периферію суспільного функціонування в найбільш важливих сферах життя. Зауважимо, що вперше відчув потребу в цьому митрополит М.Левицький, який ще в 1817 році видав меморіал "В обороні державного управління і самостійності української мови".

Не випадково нині боротьба проти української мови стала одним із головних напрямків боротьби проти української державності, а мовний фактор використовується як засіб дестабілізації українського суспільства.

Державність української мови має бути реалізована в галузі народної освіти, діяльності державних та адміністративних органів, у сфері науки, виробництва, культури, засобів масової інформації тощо.

Держава повинна дбати про те, щоб не виникла невідповідність між декларуванням державної мови і реалізацією її статусу. У зв'язку з тотальним ігноруванням та саботуванням Закону про мови з боку державних чиновників, прокомуністичних та великодержавницьких елементів і структур потрібен ефективний громадський контроль за здійсненням конкретних заходів щодо реалізації Закону про мови, а також удосконалення самого документа, оскільки "Закон про державність української мови не виконується, гальмується всіма способами" (Ю.Мушкетик).

До того ж, треба врахувати, що "Закон про мови в Україні захищає виключно російську меншість, а не корінну більшість і не інші меншості" (А.Мокренко).

Боротьба за державність української мови наštовхнулась і на опір апарату та реваншистських сил, які раптом вирішили розіграти карту порушення прав людини. Деякі представники "російськомовного населення" вбачають порушення своїх прав не лише в тому, що їм буцімто треба буде розмовляти українською мовою, а й у тому, що їм доведеться чути, як інші розмовляють цією мовою.

Держава повинна докласти максимум зусиль для підтримки та зміцнення духовних зв'язків українців, що проживають за межами України, з рідним народом. Головним знаряддям підтримки цих зв'язків є національна мова, її культивування в діаспорі шляхом створення україномовних шкіл і класів, бібліотек, преси, радіо- і телепередач тощо.

Держава і суспільство мусять пам'ятати і враховувати не тільки націотворчу, а й людинотворчу роль рідної мови: від мовного нігілізму до морального виродження — один крок. Плекаючи мову, держава тим самим зміцнює моральне здоров'я народу.

Необхідно докласти максимум зусиль, щоб подолати відставання в галузі україністики, зокрема перевидати праці визначних українознавців минулого та вчених української діаспори.

Держава повинна забезпечити можливість вивчення рідної мови на всіх рівнях освіти — від дитячих дошкільних закладів до останнього курсу вищого закладу освіти й аспірантури.

Особлива увага держави має бути приділена вивченню української мови

мешканцями України, для яких українська мова не є рідною. Адже люди, котрі не володіють мовою держави, не можуть бути повноцінними громадянами. Доцільно вивчити досвід інших країн у цій ділянці державного будівництва.

Найбільше уваги, статус максимального сприяння Українська держава повинна надати мовам тих народів, що не мають своїх метрополій, державних утворень за межами України. За них нікому подбати, крім Української держави.

Після проголошення незалежності України деструктивні, антиукраїнські сили почали залякувати російськомовне та інше неукраїномовне населення республіки насильницькою українізацією. Українізація, безперечно, відбуватиметься, але вона має за мету розширення функцій української мови до стану, який вважається нормальним у нормальній, цивілізованій державі, а не перетворення на українців усіх тих, хто не є українцем або таким себе не вважає.

Навчений багатовіковим досвідом денаціоналізації з наступною русифікацією, полонізацією, румунізацією, український народ не дозволить собі ніякої зневаги, ніякого знуцання з інших народів та їхніх мов. Гарантом національно-мовних прав народів, як і прав окремих громадян, буде незалежна, демократична, національна Українська держава.

Нині, як ніколи, існує нагальна потреба у прийнятті нового Закону про мови, здатного забезпечити вільний розвиток і захист мов усіх корінних народів національних меншин України, пом'якшити історичні образи, виправити нагромаджені деформації та викривлення, узгодити протилежні інтереси та подолати мовне протистояння.

ОСНОВИ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ І ФАКТОРИ ПРИСКОРЕННЯ ПРОЦЕСІВ УПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

Мова — найважливіший засіб спілкування людей, джерело інформації про них, інтелектуального прояву особистості, основа духовності народу, історичної свідомості, традицій та культури, сучасної та майбутньої життєдіяльності.

Українська національна мова — це мова багатомільйонного українського народу, який попри всі негаразди, що його спіткали на історичному шляху, зберіг, розвинув і поставив її в один ряд із найбагатшими мовами світу. Саме ця мова стала одним із вирішальних чинників національної самобутності українського народу, важливим складником розбудови Української держави.

28 червня 1996 року з метою сприяння всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності Україна проголосила про надання українській мові статусу державної, прийнявши Основний Закон нашої держави — Конституцію України.

На початку ст. 10 Конституції України зазначається: "Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України".

Таке конституційне закріплення державності української мови вимагає від

керівників державних і громадських структур, навчальних закладів, політичних партій та рухів створення в усіх регіонах України необхідних умов громадянам різних національностей для досконалого вивчення української мови та поглибленого оволодіння нею.

Водночас ст. 10 Конституції України проголошує, що "в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин України", бо у нинішніх реальних умовах це є важливою основою духовного взаєморозуміння, міжетнічного спілкування, взаємокультурного збагачення і консолідації українського народу — громадян різних національностей, які проживають в Україні.

У ст.10 Конституції України зазначається також, що "держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування"; "застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом". Конституційна регламентація мовної політики знаходить відображення і в ст. 11, проголошується, що "держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій, культури, а також: розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України".

Не менш важливою є ст. 12 Конституції України, де говориться: "Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави".

Дбаючи про задоволення національно-культурних і мовних потреб української діаспори, держава сприяє розвиткові національної ідеї, яка має об'єднувати українців, де б вони не жили.

У статті йдеться про взаємне збагачення набутками духовної та матеріальної культури, поєднання інтересів українців у своїй державі та поза нею, залучення українців усього світу до розвитку і зміцнення зв'язків з Україною — своєю етнічною батьківщиною.

Отже, Конституція України є правовою базою для успішного регулювання суспільних відносин у сфері всебічного розвитку і вживання української та інших мов, якими користується населення України в державному, економічному, політичному, науковому та громадському житті, охорони конституційних прав громадян у сфері виховання шанобливого ставлення до національної гідності людини, її культури і мови.

Для більш повного висвітлення питання (за допомогою відповідних словників) треба дати визначення термінам "державна мова", "офіційна мова", "мова міжнаціонального спілкування", "міжнародна мова" тощо.

Національною мовою українського народу є українська мова, яка сформувалася в період розвитку українського народу. Вона має різні складники, які утворюють певну ієрархію (літературна мова, діалекти, просторіччя, жаргон, суржик тощо).

Державна мова — це мова, за якою закріплено правовий статус, яка виконує функції (політичну, ідеологічну, правову, економічну тощо) не лише у внутрішній організації держави, а й в міжнародних стосунках.

Державна мова — один із символів держави, за допомогою яких людина ідентифікує себе як особистість; це мова корінної більшості населення, яке стало державотворчою нацією й функціонує в усіх сферах державної діяльності.

Мова міжнаціонального спілкування — це мова, що служить засобом спілкування між людьми різних національностей у межах однієї країни.

Міжнародна мова — це засіб спілкування між народами різних держав.

Мова — це знакова система, за допомогою якої люди передають інформацію. Вона безпосередньо зв'язана з мовленням.

Мовлення — це втілення мови у діяльності людини; це сукупність мовленнєвих дій, кожна з яких має власну мету, що впливає із загальної мети спілкування, тобто це спілкування між людьми за допомогою мови.

3. МОВА ЯК ЧИННИК ІСТОРІЇ СУСПІЛЬСТВА. ФУНКЦІЇ МОВИ В СУСПІЛЬСТВІ

Оскільки мова є суспільним явищем, то вона перебуває в тісному зв'язку з суспільством. Цей зв'язок є обоюдопільним. З одного боку, мова твориться і розвивається суспільством, з іншого — без мови не було б суспільства. Суспільство обслуговують, крім мови, й інші явища — наука, техніка, ідеологія, культура, релігія тощо, однак мова виокремлюється з усіх інших суспільних явищ, бо вона обслуговує всі без винятку сторони життя й діяльності людини. Якщо, скажімо, ідеологія обслуговує певні суспільні класи, релігія — окремі групи людей, то мова — всі сфери соціуму як функціонального організму. Навіть трудова діяльність не могла б здійснюватися без мови.

Розвиток і функціонування мови значною мірою зумовлені станом суспільства. Так, зокрема, в мові відображається соціальна диференціація суспільства. На стан мови впливають демографічні процеси (зміни в чисельності населення, у співвідношенні жителів міста і села, міграційні процеси тощо), рівень загальної освіти народу, розвиток науки. Також суспільство може свідомо впливати на розвиток мови. Свідомий вплив суспільства на мову (цілеспрямовані урядові заходи) називають мовною політикою. Від цієї політики залежить мовна ситуація в багатомовному суспільстві: уряд може стимулювати розвиток багатомовності в державі, стримувати і звужувати функціонування мов недержавних націй, як це мало місце в Німеччині, СРСР, США.

Мова — загальнонародне явище. Народ — творець і носій мови. Одна особа безсила будь-що змінити в мові, бо мова розвивається і змінюється за своїми об'єктивними законами. Навіть геніальна особистість не здатна змінити мову, а може лише виявити приховане в мові, показати, як ефективно можна використати те, що в мові існує.

Мова — це візитна картка народу. Вона належить до так званих вторинних систем, існує не сама по собі, а в людському суспільстві, похідним від якого г. Водночас мова — один із факторів самоорганізації суспільства і невід'ємна

ознака такої спільності як рід, плем'я, народність, нація.

Мова існує у свідомості членів суспільства, реалізується в процесах мовлення і "консервується" в процесах цього мовлення, адже мовлення — це втілення мови у діяльності людини.

Мова — це система знаків, матеріальних за своєю природою і соціальних за змістом та функціями. Кожен елемент мови має свою значимість лише в єдності та взаємозв'язку з іншими елементами. Тому будь-яке насильство над окремим елементом негативно позначається на мові в цілому.

Мова — визначальна ознака духовної культури і форма активного освоєння універсуму людського буття, передачі новим поколінням соціально-культурного досвіду.

Отже, мова є не лише витвором історії суспільства, а й об'єктивним чинником цієї історії, знаковою системою, за якою люди передають інформацію.

Функції мови в суспільстві. Жодне суспільство, на якому б рівні розвитку воно не знаходилося, не може існувати без мови. Це стосується всіх народів, усіх прошарків суспільства і кожної окремої людини. Обслуговуючи потреби суспільства, мова виконує цілу низку функцій, життєво важливих для цього суспільства, окремих груп і кожної людини.

1. Комунікативна, або функція спілкування — це головна функція. Суть її в тому, що мова використовується для інформаційного зв'язку між членами суспільства. Ця функція є життєво необхідною як для суспільства, так і для самої мови: мова, якою не спілкуються, стає мертвою; народ, який втрачає свою мову, зникає.

Спілкування — це процес задоволення однієї з найбільш ранніх і найважливіших суспільних потреб, а саме потреби людини в іншій людині. Це не просто міжособистісний, а соціальний процес.

Спілкування — найважливіша функція мови. Їй так чи інакше підпорядковані всі інші функції. Для повноцінного функціонування мови і її розвитку вона використовується в усіх сферах комунікації.

2. Номінативна, або функція називання.

Усе пізнане людиною (предмети, явища, якості, властивості, процеси, закономірності та поняття про них) одержують назву і під цією назвою існують в житті і свідомості мовців. Назва виділяє предмет серед безлічі інших. Мовну назву одержують не тільки реально існуючі предмети, а й ірреальні, уявні, вигадані. Ця система специфічна.

Завдяки цій функції, мову можна розглядати як окрему своєрідну картину світу, що відображає національне світобачення і світовідчуження. Мовці намагаються у всіх сферах спілкування творити назви своєю мовою. Якщо ж у своїх мовах не утворені такі назви, то мовці змушені запозичувати їх з інших мов і перекладати, калькувати або просто в незміненому вигляді засвоювати чужі назви. Немає у світі мов, які б не запозичували назви з інших мов. Але якщо запозичень занадто багато і процес цей інтенсивний, виникає загроза втратити самотність своєї мови. Тому варто максимально користуватись

існуючими назвами або творити нові з матеріалу власної мови, а до запозичень вдаватися лише в разі потреби.

3. Експресивна функція, або виражальна. Вона полягає в тому, що мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу. Вона дає змогу перетворити внутрішнє, суб'єктивне на зовнішнє, об'єктивне, доступне для сприйняття. "Говори — і я тебе побачу", — стверджували мудреці античності. Кожна людина — це неповторний світ, сформований у її свідомості, у сферах інтелекту, емоцій, волі. Однак цей світ захищений від інших людей, і тільки мова дає можливість розкрити його для інших, вплинути силою своїх переконань чи почуттів на інших людей.

4. Ідентифікаційна функція. Мова є засобом спілкування. Це правда, але, додамо, тільки для тих, хто її знає. Для тих, хто її не знає, вона є засобом роз'єднання, відокремлення своїх від чужих. Спілкуватися за допомогою певної мови можуть лише носії цієї мови. Тільки для них вона є засобом ідентифікації, ототожнення в межах певної спільноти. Ця ідентифікація виявляється і в часовому, і в просторовому вимірах.

Цю функцію можна назвати також об'єднуючою. Належність до певного народу, його культури обумовлюється етнічно, тобто походженням. Однак це не завжди так. Є багато людей неукраїнського походження, які стали українцями по духу, бо сприйняли з українською мовою українську культуру, весь світ українства, і наша земля була і залишається їм рідною.

5. Гносеологічна функція, або пізнавальна. Мова є засобом пізнання світу. Людина, на відміну від тварини, користується не тільки індивідуальним досвідом, але й усім тим, чого досягають її попередники та сучасники, тобто суспільним досвідом. Вона має два види пам'яті: емоційну і логічну. Перша формується на початкових стадіях розвитку індивіда, формування другої завершується на сьомому році життя — тоді, коли завершується мовне формування людини, що свідчить про їх тісний взаємозв'язок. Людині ніколи не треба починати пізнання світу "з нуля". Досвід суспільства закодовано і зафіксовано в мові, в її словнику, у текстах. Пізнаючи мову, людина пізнає світ, причому світ у баченні саме цієї мовної спільноти. Гносеологічна функція мови полягає не тільки в накопиченні досвіду суспільства. Мова є засобом мислення, формою існування думки.

6. Мислетворча функція, або когнітивна. Вона полягає в тому, що мова є засобом формування думки — людина мислить у мовних формах. Є мислення конкретне і абстрактне. Суто людське мислення понятійне — це оперування поняттями, які позначені словами і не могли б без слів існувати. Крім того, у процесі мислення ці поняття зіставляються, заперечуються, протиставляються тощо, для чого в мові існують спеціальні засоби. Тому мислити — означає оперувати поняттями у мовній формі, у мовному вираженні. {Думаємо російською — перекладаємо українською}.

7. Естетична функція. Мова є знаряддям і водночас матеріалом створення культурних цінностей. Вона — першоеlement культури. Фольклор, художня література, театр, пісня — усе це дає підстави стверджувати, що мова —

становий хребет культури, її храм. У живому мовленні мова виконує, в основному, функцію спілкування, комунікації. У художньому творі головне призначення мови — образотворення. Адже за допомогою мовних образів художнього твору відбувається акт "спілкування" митця з читачем, слухачем. Ключем до образної структури твору, його ідейно-естетичного потенціалу є мова тексту. Чим краще знаємо мову, тим повніше розкриваються перед нами глибини твору. Мова має поетичну природу, навіть окреме слово — це "малий твір мистецтва".

Справжнє оволодіння мовою йде від літературної мови до мови художньої літератури. Крім того, мові властиві закони милозвучності, дотримання норм літературної мови. Це, а також досконала організація мовного матеріалу в процесі спілкування можуть бути джерелом естетичної насолоди, сприяють розвиткові високого естетичного смаку, який найвиразніше проявляється при сприйнятті ораторського та художнього, зокрема поетичного, мовлення.

8. Культуроносна функція. Мова — носій культури. Культура кожного народу зафіксована у його мові. Пізнання народу, його культури, його ментальності іншими народами може бути поверховим і глибинним, всебічним. Для глибинного пізнання народу необхідне знання його мови. У цьому разі мова виконує функцію каналу зв'язку між народами. Пропагуючи свою мову у світі, ми пропагуємо власну культуру, її надбання, збагачуючи світову культуру.

Культуроносна функція постійно і виразно проявляється передусім у суспільстві носіїв цієї мови: через мову відбувається засвоєння кожною людиною культури свого народу й естафета духовних цінностей від покоління до покоління. Чим повніше, повнокровніше функціонує в суспільстві мова, тим надійніший цей духовний зв'язок поколінь, тим багатша духовність кожного наступного з них. І навпаки: будь-які мовні утиски руйнують цей зв'язок, збіднюють культуру народу. А тому боротьба за повноправність своєї мови — це водночас боротьба за рідну культуру.

Культуроносна функція мови реалізується й на особистісному рівні. Людина, пізнаючи мову свого народу, залучається до джерел неповторної духовної нації, з часом стає її носієм і навіть творцем. Це право і обов'язок кожного і водночас — надійний показник реального, а не лише декларованого патріотизму. Не може вважатися патріотом той, хто зі страху, для вигоди чи внаслідок невігластва ігнорує мову і культуру своєї нації або навіть свідомо зрікається її сам і відриває від неї своїх дітей.

9. Гуманізуюча функція. За допомогою мови, усного та писемного мовлення думки людей передаються на величезні відстані, переходять від покоління до покоління. Саме завдяки мові та мовленню думки окремих людей із їх власного надбання перетворюються на духовне надбання всього суспільства. Людина сприймає світ не лише власним розумом, а й органами відчуття і розумом усіх людей, досвід яких нею сприймається завдяки мові. Так людина "включається" в культуру, стає її носієм, отже, гуманізується.

10. Волюнтаристична функція — вираження волі щодо співрозмовника:

прохання, запрошення, порада, спонукання тощо.

11. Виховна функція. Вона близька до естетичної. Слово у вихованні дитини і людини відіграє надзвичайно важливу роль.

12. Магічно-містична функція. "Слова мають величезну владу над нашим життям, владу магічну, ми зачаровані словами і значною мірою живемо в їхньому царстві" (М.Бердяєв).

Магічна функція мови проявляється, зокрема, у тому, що слова здатні викликати уявлення, образи предметів, істот, які не існують взагалі. Люди живуть не лише у світі реальних речей, а й у словесному світі, в якому реальне та ірреальне не мають між собою чітких меж.

Містична функція мови полягає у вірі людей у можливість за допомогою слова викликати богоявлення, оживити мертвих, подіяти на певний предмет чи особу, підкоряючи їх своїй волі. Це виявляється в намаганні засекретити назви тих предметів, які необхідно захистити від ворожого впливу, у вірі, що вимовлене слово може накликати хворобу, нещастя, нанести шкоду. У Стародавньому Єгипті існував ритуал розбивання глиняних посудин з іменами ворогів, щоб накликати на них смерть. У сучасному Єгипті є звичай писати листи до святих і класти їх за огорожу могил. Чимало виявів магічно-містичної функції мови є у звичаях, обрядах і традиціях україномовної спільноти.

Ми назвали найголовніші функції мови, усвідомлення яких суттєво впливає на ставлення до мови, глибину і повноту її вивчення та використання. "...Мова діє в усіх сферах духовного життя як творча сила, і якщо далі прослідкувати цю проблему, то важливість мови стане ще більш очевидною. Той, хто не схильний настільки поціновувати мовний вплив серед форм мовлення, має постійно розмірковувати, як далеко зайшли б ці форми знання, коли б мови не було взагалі" (Л.Вайсгербер).

Мова — явище системне. Її функції виступають не ізольовано, а взаємодіють між собою. Відсутність чи неповнота використання однієї із них згубно впливає на мову в цілому, а це, в свою чергу, відбивається на долі народу.

СУСПІЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кожен народ відображає свою сутність, дійсність, психологічний стан через рідну мову. Навіть в найекстремальніших ситуаціях людина звертається до матері, рідних людей, Бога рідною мовою. Рідна мова закладена в людині генетично.

Мова — важливий засіб передачі інформації, спілкування, обміну думками. Завдяки мові відображені в свідомості ознаки і відношення речей втілюються в матеріальну форму слів, тим самим створюється основа для об'єктів мислення — понять, за допомогою яких здійснюється розумова діяльність. Мова дає людині можливість збагачувати свій досвід і знання не тільки шляхом безпосереднього сприйняття і уявлення, а і шляхом досвіду минулих поколінь, знань, накопичених всім людством, які передаються за допомогою мови, опанувати форми і закони мислення.

Розмірковуючи про сутність, роль та долю мови, великий педагог

К.Ушинський писав у статті "Рідна мова": "Коли зникає народна мова, народу нема більше ... Доки жива мова народна в устах народу, доти живий і народ. І нема насильства більш нестерпного, як те, що хоче відняти в народі спадщину, створену багатьма поколіннями його предків". Сутнісне в людині проявляється через її причетність до діяльності і спілкування із сучасниками та представниками інших епох у формі засвоєння культурної спадщини етносу, а це неможливо без активності у мовному процесі.

Сучасна українська мова є багатовіковичним надбанням українського народу. Вона створена зусиллями багатьох поколінь. Незважаючи на численні перешкоди і лихоліття, вона, як і наш народ, вистояла, має майбутнє. Покликання України та української мови дієво прогресивне — вносити в світовий прогрес усе гідне і світле, що облагороджує людську душу, цінність та красу людського і природного.

Мова — знакова система, за допомогою якої люди передають інформацію. Вона є засобом і матеріалом формування й становлення особистості людини, її інтелект), сприяє виявленню і задоволенню матеріальних та духовних потреб людей, об'єднує їх у суспільство для досягнення матеріального добробуту та найвищих духовних цінностей.

Мова — найважливіший засіб спілкування між людьми. Вона безпосередньо пов'язана з мисленням. Не може бути мислення без мови і мови без мислення. Мова і мислення мають глибоко суспільний характер — не лише за своєю природою, а й за своєю функцією в суспільстві.

За допомогою мислення люди пізнають світ, об'єктивні закони природи й суспільства. Пізнавальна діяльність людини, її мислення можливі лише на базі мовного матеріалу, слів, речень. Кожний момент діяльності обумовлюється думкою і її носієм — мовою. Тільки завдяки мові все здобуте попередніми поколіннями не гине марно, а служить фундаментом для подальшого розвитку людства.

Оскільки мова виражає думку, є засобом пізнання, спілкування і впливу, то мови ми вчимося все життя, а мовні знання — це один із основних компонентів професійної підготовки юриста.

Мовна підготовка правників повинна бути максимально спрямована на практичну зацікавленість, адже кожен із них самостійно братиме участь у різних видах усного і писемного професійного мовлення, що, в свою чергу, має надзвичайно велике значення для юриспруденції, в роботі правоохоронних органів.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ СТИЛІ МОВЛЕННЯ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Значним досягненням лінгвістів є визначення функціональних стилів мовлення, основ їх застосування в мовленнєвій діяльності людей.

Термін стиль — основне поняття стилістики. Стилiстика мовлення є продуктом історичного розвитку національної мови і змінюється відповідно до поступу суспільства. За часів Київської Русі було три стилі: писемно-діловий, слов'яноноруський літературний і літературно-художній — на руській основі. До

другої половини XVI ст. мова змінилась, утворивши різні стилі, що їх класифікував у своїй теорії М.Ломоносов. На кінець XX ст. розвинулася функціональна різноманітність української мови. Зрештою, ставши державною мовою суверенної України, вона має добре розвинену стильову диференціацію і являє собою єдність функціональних мовних різновидів.

Словник лінгвістичних термінів дає визначення стилів мови як сукупності мовних прийомів і засобів, що їх мовець обирає залежно від певної ситуації. Основною ознакою стилю є його функція, якою зумовлюється вживання, вибір і поєднання мовних засобів. Отже, *стиль мовлення — це "різновид літературної мови, що характеризується системним об'єднанням мовних одиниць різних рівнів, функції яких зумовлені суспільною сферою використання мови, настановами й умовами спілкування"*.

Деякі науковці розглядають стиль як конкретну форму практичної діяльності мови, але ж стиль — це не поділ мови на її функціональні різновиди. Використання стилю в певній галузі людської діяльності може бути причиною для умовного виділення стилю, але не є важливою ознакою внутрішньої стильової характеристики.

Отже, стиль мовлення — недоцільна організація мови з умілим вибором мовних засобів, з конкретною метою, за конкретних умов і обставин, що зумовлені функціями певного стилю. В основі класифікації стилів мовлення має бути поділ мови на її функціональні різновиди та виявлення характерних для них мовних засобів і способів їхнього використання.

У сучасному мовознавстві є традиційна класифікація функціональних стилів, згідно з якою виділяють п'ять різновидів мовлення: *науковий, публіцистичний, художній, розмовний, офіційно-діловий*, кожен із яких ділиться на підвиди залежно від мовленнєвої ситуації.

Ми зупинимося на найбільш важливих для нас стилях: науковому, розмовному, офіційно-діловому.

Науковий стиль займає вагоме місце як у писемному, так і в усному мовленні. Дослідження мовознавців дали змогу зробити висновок, що основною функцією цього стилю є пізнавально-інформативна: добути знання, з'ясувати й пізнати їх, повідомити про них, їх передати й аргументувати. Науковий стиль представлений у підручниках, статтях, монографіях, фахових журналах.

Метою наукових праць є точний, логічний, однозначний виклад думок автора. Необхідність аналізу для отримання синтезу пояснює характерні риси цього стилю: логічність і точність викладу, абстрактність та узагальнення.

Основна форма мислення в науковій галузі — поняття й терміни. Залежно від мети й адресата мовлення вчені розрізняють підстили наукового стилю:

власне науковий — інформує про досягнення автора вузьке коло людей певної галузі науки чи техніки;

науково-популярний — повідомляє, впливає, зацікавлює широке коло осіб досягненнями науки;

науково-навчальний — дає систему знань на певному етапі розпитку

особистості.

Норми наукової мови зумовлюють вибір мовних засобів. Для наукового стилю характерні:

терміни і сталі словосполучення, що становлять одне поняття; слова у прямому значенні;

слова суфіксального і префіксального способу творення, складні та складноскорочені слова;

довгі слова (8, 12 і більше фонем);

іменний характер текстів, широке вживання прикметників; дієслова здебільшого недоконаного виду, які мають позачасове значення; однина означає загальне поняття; о складні речення, односкладні прості речення, ускладнені різноманітними зворотами, речення розповідні, характерний складений присудок, наявні однорідні члени, речення мають прямий порядок слів.

Отже, **науковий стиль** — це чітко виражений функціональний різновид мови, який має своєрідну структуру на всіх рівнях, починаючи з фонемного і закінчуючи текстом. Кожний різновид цього стилю має особливий характер, але всі вони виконують основну функцію стилю — пізнавально-інформаційну.

Розмовний стиль, як довели дослідники, у мові виник найпершим, бо основна його функція — спілкування, обмін думками. Цей стиль застосовується в побутовому мовленні. Для нього характерні непередбаченість, непередбаченість, спонтанність, безпосередня участь мовців; емоційність, експресивність, конкретне мислення, оцінний характер повідомлення; міміка, жести.

Існує два різновиди стилю: літературне (офіційне) і побутове мовлення. Перше дотримується норм літературної мови, друге має діалектні особливості, жаргонну лексику. Основною формою є усна, хоч можлива й писемна (особисте листування, щоденники).

Слід розрізняти неформальне й формальне спілкування. Перше (неформальне) — не регламентоване, його мета й характер значною мірою визначається особистими стосунками мовців. Друге (формальне) — обумовлене соціальними функціями мовців, отже, регламентоване за формою і змістом.

У повсякденній розмові мовці можуть торкатися різних, часто не пов'язаних між собою тем, отже, їхнє спілкування носить частіше довільний інформативний характер.

Ділова ж розмова, як правило, не виходить за межі визначеної теми, має конструктивний характер і підпорядкована розв'язанню конкретних завдань, досягненню заздалегідь визначеної мети.

Розмовний стиль, як один з найдавніших стилів, відіграє надзвичайно велику роль у формуванні мовленнєвих навичок. Мовлення людини, особливо побутове, часто зазнає шкідливих впливів жаргонного, діалектного мовлення або іншої мови. Тому культура мовлення багато в чому залежатиме від опанування особливостей розмовного стилю та розуміння його функції в мові.

